

कोविड-१९ च्या काळात झालेल्या लॉकडाऊनचा तरूणांवर प्रभाव

डॉ. संगिता सोमवंशी

श्री विंझाणी नगर महाविद्यालय,
नागपूर

सारांश :

कोविड-१९ या जागतिक महामारीचा सर्वात जास्त प्रभाव हा युवा पिढीवर झालेला दिसून येत आहे. युवावर्ग हा शैक्षणिक, बेरोजगारी, आरोग्य, सामाजिक संपर्क, मनोरंजन, शारीरिक, मानसिक विकास या महत्वपूर्ण समस्यांना सामोरे जात आहे. त्याचा एकूणच परिणाम त्याच्या व्यक्तिमत्त विकासावर झाला. असे असले तरी या महामारीच्या काळात युवावर्गाने आलेल्या या संकटाचा सामना करून सृजनशिलता दाखवून वेळेचा सदुपयोग करून नवीन वाट निवडल्याचे सुद्धा दाखवून दिले. तसेच या संकटाच्या काळात 'एकमेकां साह्य करू अवघे धरू सुपंथ' याची प्रचिती सुद्धा आली. म्हणजे कोविड-१९ या जागतिक महामारीचा तरूणांवर सकारात्मक व नकारात्मक दोन्ही प्रकारचा प्रभाव या संकट काळात दिसून आला.

प्रस्तावना :-

कोरोना या संसर्गजन्य विषाणूने संपूर्ण जगाला वेठीस धरले आहे. अशा या विषाणूची नोंद सर्वप्रथम डिसेंबर २०१९ ला चीन मधील वूहान व हुबे प्रांतात घेण्यात आली होती. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या जागतिक आरोग्य संघटनेने या कोरोना विषाणूच्या आजारास कोरोना व्हायरस डिसिज - १९ (कोव्हिड-१९) असे नाव देऊन जागतिक महामारी म्हणून घोषित केलेले आहे.

दि. ३० जानेवारी २०२० रोजी भारतात 'कोव्हिड-१९' चा संसर्ग झालेली पहिली व्यक्ती केरळ या राज्यात आढळून आली आणि बघता बघता अत्यंत जलद गतीने या विषाणूचा भारतभर प्रसार झाला. या संसर्गजन्य आजारावर नियंत्रण ठेवण्याच्या उद्देशाने भारत सरकारने २४ मार्च २०२० रोजी संपूर्ण भारतात लॉकडाऊन जाहिर केले व देशातील संपूर्ण जनजीवन ठप्प झाले. भारत सरकारच्या आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने दि. १९ एप्रिल २०२० रोजी जाहिर केलेल्या सांख्यिकीनुसार देशात या आजाराचा संसर्ग झालेल्या १६ हजार ११६, तर मृत्यूमुखी पडलेल्या ५१९ लोकांची नोंद घेण्यात आली. अशा परिस्थितीत या विषाणूचा भारतभर प्रसार होऊ नये याकरिता उपाययोजना आवश्यक होती. कारण भारतासारख्या १.३ अब्जाहून अधिक लोकसंख्या असलेल्या देशात या विषाणूचा प्रसार होणे हे अधिक धोक्याचे होते. ही बाब लक्षात घेऊनच भारत सरकारने संपूर्ण देशात 'लॉकडाऊन' जाहिर केलेले होते.

कोरोना विषाणूचा प्रसार रोखण्यासाठी व मानवाचा जीव वाचवणे या मूळ उद्देशाने दि. २५ मार्च पासून सुरू झालेल्या लॉकडाऊन दरम्यान काही अत्यावश्यक सेवा वगळता इतर कार्यालये मग ती शासकीय असो की अशासकीय, कारखाने, कंपनी, धार्मिक स्थळे, खासगी संस्था, हॉटेल, मॉल्स, मंगल कार्यालये, शाळा व महाविद्यालये, सर्व वाहतूकीचे साधने, तथा अन्य सेवा देणाऱ्या संस्था इत्यादी पूर्णतः बंद करण्यात आल्या. नाटक, सिनेमागृह, सार्वजनिक कार्यक्रम, धार्मिक उत्सव पूर्णतः बंद करण्याचे आदेश सरकारतर्फे देण्यात आले. याचा एकूण परिणाम म्हणजे लोक मोठ्या संख्येने बेरोजगार झाले. लोक मिळेल त्या साधनाने प्रवास करून आपआपल्या गावाकडे प्रस्थान करू लागले. राहण्याची समस्या, खाण्यापिण्याची

समस्या व त्यातूनच आरोग्याची समस्या निर्माण होऊ लागली. विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक तसेच व्यक्तिमत्व विकासावर प्रश्नचिन्ह निर्माण झाले. तसेच सामाजिक संबंदात दुरावा निर्माण होऊन लोक घरात बंदिस्त झाले. विद्यार्थ्यांमध्ये मोबाईलचा अतिरेकी वापर ऑनलाईन शिक्षणामुळे होऊ लागला. युवावर्गामध्ये आर्थिक, सामाजिक, मानसिक व सांस्कृतिक समस्या निर्माण होऊ लागली. सरकारपासून सर्वसामान्य माणसांपर्यंत कोरोना या महामारीमुळे निर्माण झालेल्या या भयंकर समस्येचे विवेचन करणे अनिवार्य झाले. यापुर्वी युवावर्गाच्या जीवनात अशा प्रकारची भयंकर परिस्थिती कधीच निर्माण झालेली नव्हती. किंवा अशाप्रकारची परिस्थिती कधी उद्भवेल अशी पुसटशी कल्पना देखील युवावर्गाला आली नव्हती. अचानक उद्भवलेल्या या परिस्थितीचे युवावर्गावर झालेल्या मानसिक, सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक परिणामाचे विवेचन करणे अनिवार्य झाले.

युवकांच्या मानसिक स्वास्थावर परिणाम :-

लॉकडाऊनच्या काळात सामाजिक जीवन अस्ताव्यस्त झाले. याचा परिणाम म्हणजे कोरोना विषाणूच्या उद्रेकात मानसिक स्वास्थाच्या समस्येत २० टक्क्यांनी वाढ झाली आहे. असे इंडियन सायकियाट्री सोसायटीद्वारे नुकत्याचे करण्यात आलेल्या सर्वेक्षणात आढळून आले.^२

या काळात स्वतःच्या स्वास्थ, आरोग्य व सुरक्षिततेची काळजी ८५ टक्के वाढली. सामाजिक एकत्रिकरणावर निर्बंध वाढले. युवकांचा सामाजिक संपर्क कमी झाला. समाज माध्यमावर कोरोना संदर्भात प्रसारित होणाऱ्या बातम्यांमुळे युवकांचा मानसिक त्रास वाढला. त्यामुळे युवावर्गात भीतीचे वातावरण निर्माण होऊन त्याच्यात नकारात्मक भावना वाढण्यास सुरुवात झाली. भविष्याबद्दलची अनिश्चितता तसेच कुटुंबाची ढासळत चाललेली आर्थिक परिस्थिती याचा सुद्धा परिणाम मानसिक स्वास्थावर झालेला दिसून येतो. कोव्हिड-१९ च्या उद्रेकात युवावर्गाला भेडसावणाऱ्या चिंता याविषयी करण्यात आलेल्या ऑनलाईन संशोधनाअंती असे आढळून आले की युवकांमध्ये कोरोना या संसर्गजन्य आजारविषयी भीती व चिंता (६६%), कंटाळा (७१%), काम व एकाग्रतेचा अभाव (६३%), चिडचिडेपणा (५७%), कार्यक्षमतेचा न्हास (५४%) व झोपेची समस्या (२५%) इत्यादी समस्येनी युवावर्गाला ग्रासून टाकले आहे.^३ एकूणच युवावर्गाच्या रोगप्रतिकार शक्तीवर तसेच स्वास्थावर, मानसिक, अस्वस्थताचे दुष्परिणाम झाल्याचे दिसून येते.परंतु असे असले तरी मानसिक स्वास्थासाठी अनेक उपाययोजना वर्तमानपत्र, मानसोपचार तज्ज्ञ, डॉक्टर आणि इंटरनेट मिडियाद्वारे सांगितल्या जात होत्या. याच लॉकडाऊनच्या काळात युवावर्ग आरोग्याविषयी जागृत होऊन योगा व प्राणायाम कडे वळला. व स्वतःची रोगप्रतिकारशक्ती वाढवण्यासाठी व मानसिक स्वास्थ्य कायम ठेवण्यासाठी प्रयत्नशील राहू लागला.

सामाजिक संबंदावर झालेला परिणाम :-

लॉकडाऊनचा सामाजिक संबंदावर विशेष असा प्रभाव दिसून येतो. प्रसारमाध्यमातून सतत येणाऱ्या बातम्या मधून लक्षात येते की आपल्या समाजात नवी विषमता निर्माण झाली आहे. कोरोना रूग्णांशी आणि 'कोव्हिड योद्धा' यांच्याशी असलेली वागणूक ही इतक्या खालच्या स्तरावर गेली होती की हा भेदाभेद कायम स्वरूपात राहतो की काय असे वाटू लागले. मानवी संबंदांमध्ये एक प्रकारची गतिशून्यता आणली गेली. कोरोनाची लागण झालेल्यांची संख्या वाढत असतांना दुसऱ्या बाजूला नातेवाईक व शेजारी हे

नाईलाजास्तव असंवेदनशील होत असल्याचे दिसून आले. त्यांच्यात कृत्सित भाव रूग्णांविषयी दिसून आला. अशा अनेक घटना दिसून आल्या की व्यक्तीला अक्षरशः वाळीत टाकल्या जात होते. मनु य हा सामाजिक प्राणी आहे समाजामध्ये राहूनच त्याला मनुष्यत्व प्राप्त होते. हे प्राचीन ग्रीक विचारवंत अॅरिस्टॉटल याने सांगितले. त्याने मनुष्याचा विवके परहितकारक वृत्ती आपल्यापुढे ठेवून मुल्यक्षपी विवेचन केले होते. परंतु लॉकडॉऊनमध्ये कोरोनाच्या काळात माणुसकीचा विसर पडलेला दिसून आला. एकटेपणाची जाणीव प्रत्येक व्यक्तीला होऊ लागली मनुष्य हा अधिकच आत्मकेंद्रित झालेला दिसून आला. एका बाजूला सार्वजनिक विवेकाचा न्हास होत असतांना दुसऱ्या बाजूला आरोग्य, पोलिस, प्रशासकीय कर्मचारी यांच्यासोबत तरूणवर्ग लॉकडाऊनच्या काळात मदतीला सरसावला. त्यांनी जागोजागी मदत केंद्र सुरू करून अन्न, पाणी, आरोग्यविषयीच्या सोयी, सेवा पुरवण्याचा काटोकाट प्रयत्न केला. सोशल मिडियावर ग्रुप तयार करून समाजसेवेचे दर्शन घडवले.

भारतीय समाज सांस्कृतिक दृष्ट्या भिन्न आहे. अशा वेळी विविधतेत एकता निर्माण करण्याचा प्रयत्न या युवावर्गाने केला. या जागतिक महामारीच्या संकटात जात, धर्म, पंथ याचा विचार न करता आरोग्याच्या सेवा पुरवण्याचा प्रयत्न केला.

आर्थिक परिणाम :-

कोरोनामुळे भारतच नाही तर जगभरातले १९० पेक्षा अधिक देश प्रभावित झाले. भारतात हजारो मजूर स्थलांतर करत होते. अनेकांचा रोजगार गेल्याने त्यांना शहरात राहणे अशक्य असे झाले होते. संयुक्त राट्रांशी संलग्न इंटरनॅशनल लेबर ऑर्गनायजेशनने म्हटले आहे की कोरोना व्हायरसच्या साथीमुळे अंदाजे अडीच कोटी रोजगार जातील. कामाचे तास कमी होणं तसेच पगार कपात या गोष्टीमुळे जगभरात बेरोजगारीचे प्रमाण वाढण्याची शक्यता आहे. याचा सर्वात जास्त फटका विकसनशील देशांना बसेल, असं ILO सांगते. त्याप्रमाणे व्यवसायदार, दुकारनदार वर्गालाही याचं नुकसान सहन करावे लागेल. कोरोनाचं संकट येण्यापूर्वी जगात गरिबाची संख्या १ कोटी ४० लाख इतकी असावी असे ILO नेच सांगितले होते पण या कोरोनानंतर हीच संख्या दुप्पट होण्याची शक्यता त्यांनी सांगितली. परिणामस्वरूप मजूर, कामगार वर्ग, महिला आणि स्थलांतरितांना याचा सर्वात मोठा फटका बसण्याची शक्यता वर्तविली होती.

भारताची स्थिती बघता अनेकांचा रोजगार गेला. पडेल ते काम करण्याची वेळ तरूण वर्गावर आली. शाळेतील शिक्षक सुद्धा याला अपवाद नव्हता. तरूणशिक्षक वर्ग छोटे छोटे व्यवसाय करून आपला उदरनिर्वाह करू लागले. एकूणच भारतीय अर्थव्यवस्था खिळखिळी झाली त्याचा संपूर्ण परिणाम सर्वसामान्यांवर पडला.

अशा परिस्थितीत अनेकांची रोजगारी संबंधीत दारे बंद होत असतांना दुसरीकडे तरूणवर्गांनी स्वतः साठी रोजगारीची नवीन दालने उघडण्याचा प्रयत्न केला. सोशल मिडीयाचा वापर करून सृजनशिलतेचा परिचय करून दिला. सरकारच्या **Start up India** योजनेला चांगला प्रतिसाद देत अनेक उपक्रमशिल व्यवसाय सुरू केले त्याचबरोबर अनेकांना रोजगाराची संधी दिली. आरोग्यविषयक सुविधा पुरवणे हा सुद्धा एक भाग होता. सेवेतून व्यवसाय निर्मित करण्याचा तरूणांचा कल या काळात राहिला.

शैक्षणिक परिणाम :-

लॉकडाऊनचा उच्च शिक्षणावर सुद्धा दुरगामी परिणाम झालेला आहे. उच्च शिक्षणासाठी आवश्यक त्या प्रवेश प्रक्रियेस विलंब झाल्याने युवावर्गात उच्चशिक्षणासंदर्भात संभ्रम निर्माण झाला. तसेच पालकांनी नोकरी गमावल्यामुळे शैक्षणिक शुल्क भरणे अशक्य झाल्यामुळे विद्यार्थ्यांपूढे उच्चशिक्षण घेण्याची चिंता निर्माण झाली. पालकांवर शैक्षणिक कर्जाचा बोजा वाढल्यामुळे विद्यार्थी अस्वस्थ होऊन तो शिक्षणाकडे लक्ष केंद्रित करू शकत नाही. त्याचप्रमाणे महाविद्यालयाने ऑनलाईन शिक्षणाचा पर्याय निवडल्यानंतर विद्यार्थ्यांकडे मोबाईल, लॅपटॉप, इंटरनेट सुविधा या सर्व साधनांचा अभाव असल्याकारणाने युवा विद्यार्थींच युवा विद्यार्थ्यांचा एक मोठा वर्ग शिक्षणापासून वंचित राहिला आणि ज्या विद्यार्थ्यांनी या कोरोना काळात घरून परीक्षा दिली त्यांच्या पदवीवर प्रश्नचिन्ह निर्माण केले. भावी विकासामधील हा मोठा अडथळा असल्याने युवावर्ग आपल्या भविष्याबद्दल चिंता करू लागला आहे. ज्यांनी पुढील उच्चशिक्षणासाठी परदेशी विद्यापीठात प्रवेश घेण्याची स्वप्ने बघितली होती त्यांची स्वप्ने पूर्ण होऊ शकली नाही त्यामुळे त्यांचे फार मोठे शैक्षणिक नुकसान होऊन ते वैफल्यग्रस्त झाले. तसेच मोबाईल, सोशलमिडीया या साधनांचा जास्तीतजास्त वापर युवावर्गात वाढल्याने या साधनांचा दुरुपयोग सुद्धा वाढलेला दिसून येतो. त्यामुळे वाचन आणि लेखन यापासून विद्यार्थी दुरावले गेले. विद्यापीठांच्या परीक्षा वस्तुनिष्ठ पद्धतीने घेण्यात येत असल्यामुळे विस्तृतपणे आपले मत मांडण्यावर बंधने आली.

असे असले तरी लॉकडाऊनच्या काळात विद्यार्थ्यांच्या स्वअध्ययनाला चालना मिळाली. शिक्षणासंबंधित, अभ्यासासंबंधित असणारे अनेक शैक्षणिक ॲप उपलब्ध असल्याने त्याचा चांगला उपयोग पालक आणि विद्यार्थ्यांनी करून घेतलेला दिसून आला. शैक्षणिक संबंधित असणाऱ्या ॲपच्या जाहिराती विद्यार्थी आणि पालकांना आकर्षित करू लागल्याने त्याची मागणी वाढल्याचे निदर्शनास आले. त्यामुळे विद्यार्थी आणि शिक्षकांमध्ये दुरावा निर्माण झाल्याचे सुद्धा लक्षात आले. शिक्षकाचे महत्व कमी होते की काय? अशी चिंता केली जाते.

समारोप :-

संपूर्ण जगाला कोविड-१९ या महामारीने प्रभावित केले. भारताला सुद्धा या महामारीच्या संक्रमण काळातून जावे लागले. या महामारीचा प्रभाव आणि प्रचार थांबविण्यासाठी लॉकडाऊनसारखा निर्णय घ्यावा लागला. याचा भारत देशावर अनेक दृष्टीने प्रभाव पडला. शैक्षणिक क्षेत्र, आरोग्य क्षेत्र, मनोरंजन क्षेत्र, सामाजिक क्षेत्र, सांस्कृतिक क्षेत्र या सर्व क्षेत्रांवर विपरित परिणाम झाला. या काळात युवावर्गाला त्यांच्या शैक्षणिक, बेरोजगारी, आरोग्यविषयी, शारीरिक व मानसिक विकासामध्ये येणाऱ्या अडचणी, समस्यांना सामोरे जावे लागले असले तरी त्याचा सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम युवावर्गावर झालेला दिसून येतो.

संदर्भ :-

१. The Ministry of Health & Family Welfare, India, <https://www.mohfw.gov.in/> 19 April 2020.
२. India Today <https://www.indiatoday.in/india/story/20-percent-increase-in-patients-with-mental-illness-since-coronavirus-outbreak-survey-1661584-2020-03-31>
३. Jaya Bangale (2020) Common Concern of youth towards COVID-19, Dept of HD&FS, College of Community Science, VNMKV, Parbhani.
४. Maharashtra Times.com June 26, 2020 (Dr. Harshal Bhosale)